

8. Про стан Українського Православ'я. Виступ на митрополичій Раді в США у 2010 році

Помилки в оцінках церковної ситуації в Україні найчастіше пов'язуються з ігноруванням вирішального впливу на конфесійну ситуацію суспільних реалій посткомуністичного суспільства. Чинник, безсумнівний для американського громадянина, що релігійна віра є особистою справою людини, в Україні може декларуватися, але не сприймається всерйоз жодною політичною силою. Причому традиційно атеїстичні партії виявляють у конфесійних справах несподівану активність. Не знаю, чи бачили тут, у США, передвиборчий расистський відеокліп партії Прогресивних соціалістів Наталі Вітренко? Там побожна бабуся в церкві звертається до високого монаха в клобуці за благословенням. Той раптом повертається – аж він чорношкірий! Бабуся злякано відсахнулася, а на екрані видні титри: «Защитим каноническое православие!»

Слово «канонічний» увійшло до політичного сленгу як синонім слова «московський», належний до російської обрядової традиції. Цим словом лякають людей. «Неканонічний» - означає «неправильний», «підозрілий», «гірший за секту». Я знаю одного клирика, якого після висвяти в УАПЦ залишила дружина: вона сповідалася в російського батюшки, а той сказав, що краще цілувати собаку, ніж «розкольника». Забороняючи ходити до наших церков, деякі священники застерігають: краще зайдіть до секти. Практикується перехрещування, перепечатування гробів російськими священниками після відправи нашим отцем таїнства хрещення або чину похорону.

УПЦ МП. Партія регіонів, комуністи, соціалісти, різного роду проросійські політики мають власну диференціацію Церков в Україні: є канонічний Московський Патріархат, і є неканонічні – всі інші. «Канонічна» Церква є знаряддям створення «русского міра» і партнером у політичній та економічній діяльності. Якщо при створенні УПЦ МП 1990 р. її належність до Московського Патріархату замовчувалася або й заперечувалася, то нині ця належність активно декларується. Ніколи «проукраїнська» частина УПЦ МП не відігравала в ній вирішальної ролі. Владика Володимир (Сабодан) є не більше як статистом, якого використовують для прикриття в політичній грі. Реальна сила в УПЦ МП – владика Агафангел (Савін), Іларіон (Шокало), Августин (Маркевич), Сергій (Генсицький), Онуфрій (Березовський), Павло (Лебідь), тобто архиереї, які активно пов'язані з промосковськими партіями. Сьогодні вони є фактично панівною церквою. З ними узгоджуються позиції влади щодо інших церков. Заборона виділення землі в Одесі УГКЦ – показник впливу УПЦ МП на релігійну політику влади.

Стратегія «приєднання розкольників» була вироблена в Донецьку, центрі сучасної владної партії, наприкінці вересня 2010 р. на спеціальній нараді. Після цього вже перша церква УАПЦ в Києві була передана УПЦ МП. Вже ніби випадково була оприлюднена ідея скасування реєстрації УПЦ КП. З посиленням позицій режиму Віктора Януковича після наступних виборів можна передбачити активний наступ на національні церкви в регіонах. А вже об'єднання православної спільноти в єдиній Церкві розглядається як чинник відновлення ССРСР.

УПЦ КП створювалася як державна церква. Її предстоятель Філарет (Денисенко) не зник бути в опозиції. Він належав до політичних і економічних еліт за президента Леоніда Кравчука, а тим більше - за президента Віктора Ющенка. Влада відплачувала йому політичною, а подекуди й фінансовою підтримкою (коли йшлося про культурні пам'ятки, як Скит Манявський).

Для того, аби привабити парафіян і не змінюватися самим, керівництво УПЦ КП намагається в усьому наслідувати Московський Патріархат. Але образ української церкви як подоби московської, лише з іншими політичними пріоритетами, виявився неефективним. Богословський рівень освіти духовенства вразливий. Поширена корупція. Монастирі півпорожні й не мають духовного авторитету. Низка архиєреїв має скандальну репутацію. Втрата підтримки влади означає за цих умов прямування в глухий кут.

В разі відходу патріарха Філарета й остаточного зникнення з політичного активу його прихильників, УПЦ КП зіштовхнеться з неминучою кризою. Частина духовенства може перейти в Московський Патріархат. А вже національні переконання клиру УПЦ КП неглибокі, залишаються на рівні декору. Після приходу в президентське крісло Віктора Януковича УПЦ КП перебуває в інформаційному вакуумі.

Показовий характер мали корупційні скандали в Рівному, історія заборони в служінні протодіякона Олега Ведмеденка в Луцьку, які набули суспільного резонансу.

УАПЦ в Україні від початку відродження спрямовувалася посткомуністичною владою на шлях ізоляції від УАПЦ в діаспорі. Події 2000 р., коли на протигагу митрополитові Константину предстоятелем був обраний Мефодій (Кудряков), засвідчують це. Мефодій виконав свою місію – УАПЦ дискредитована, розколота, причому поділ йде не лише між УАПЦ і нашою єпархією, але й усередині мефодіївської структури, де старі єпископи ізолювані й дискредитуються власною прес-службою.

Належність до УАПЦ втратила престижність. Відчуття ідентичності УАПЦ чуже для оточення Мефодія. Колишня Церква Патріарха Мстислава стала притулком для безхатченків у рясах, висвячуваних за гроші або обіцянки вірного служіння конкретній особі.

Частина священників, які перейшли до УАПЦ з Московського Патріархату, з ностальгією згадують спокій і упорядковане життя,

асоціюючи його з РПЦ. Постійно підтримується стан очікування на об'єднання з РПЦ. Проте це - нереально, оскільки РПЦ не визнає паритетності УАПЦ. Йдеться про приєднання з пересвятами. Парафіяни навряд чи це сприймуть. Перешкодою для ліквідації УАПЦ та приєднання її до УПЦ МП є наша єпархія, котра б могла в разі приєднання Мефодія до УПЦ МП забезпечити юрисдикцію для його колишніх парафій.

Розколи. Існування уламків УАПЦ, що голосно декларують своє право репрезентувати всю Церкву, покликане підтримати образ зруйнованої та непевної спільноти, секти, якою представляють УАПЦ її опоненти. «Соборноправна» або «канонічна» УАПЦ Мойсея – найбільш виразний приклад. Вона не була зареєстрована, але активно діяла в Києві й регіонах.

Т.зв. «Апостольська православна церква» утворилася, коли Петро Петрусь і Михаїл Дуткевич залишили УАПЦ. Михаїл Дуткевич був тоді проголошений митрополитом, устиг висвятити кількох колег. Нині вона заявляє про існування єпископату, але навряд чи є там парафії й парафіяни.

Нещодавно я мав загадковий дзвоник із Прикарпаття. Якийсь молодий чоловік представився архієпископом чи навіть митрополитом ще однієї конфесії, що декларує себе як православна. Назви я навіть не запам'ятав. Влада була не від того, аби виникало побільше подібних частинок. Нашу єпархію спонукали до реєстрації її статуту як окремої конфесії. Лише завдяки короткому періодові перебування церковних справ у підпорядкуванні Міністерству юстиції начолі з Сергієм Головатим вдалося добитися реєстрації статуту і Харківсько-Полтавської єпархії, і єпархіальної консисторії й повернення нам легальних прав. Але навіть коли нам вдалося великими зусиллями досягти реєстрації єпархіального статуту, до назви єпархії додали «оновлена» й недружні політики й чиновники стали заявляти, що це нова Церква.

Вихід із кризи, який ще не втратив довіри в церковних колах України, - єднання довкола Вселенського Патріарха й наших зарубіжних єпископів. Авторитетним центром притягання при об'єднанні мала б бути Постійна конференція українських православних єпископів поза межами України.

Юридична форма такого об'єднання вже випробувана нашою єпархією. Адже вона зареєстрована на правах спадкоємства з Харківсько-Полтавською єпархією УАПЦ 1942 р. і визнання вищого духовного авторитету Вселенського Патріарха й блаженнішого митрополита Константина.

Але входження в юрисдикцію Вселенського Патріарха не може бути автоматичним включенням до складу Константинопольського Патріархату самовправної церковної структури. Кандидати на єпископів повинні проходити сувору перевірку. Священники мають подавати документи до комісії, сформованої поза Україною й вільної від корупції, аби засвідчити свої свячення й богословську підготовку.

Необхідно однозначно розв'язати канонічні проблеми, накопичені в Україні, важлива не лише для нас самих, а й для майбутнього православної спільноти, яка стоїть перед загрозою брутального втручання в церковне життя Кремля. Відроджуючи тяглість традицій Київської митрополії Константинопольського Патріархату, захищаючи канонічні права першого серед православних єпископів світу, ми тим самим захищаємо ідентичність нашої Східної Церкви, боронимо власне право на здійснення апостольської місії в світі. Тому роль УПЦ в США, як і УПЦ в Канаді та УАПЦ в діаспорі, може виявитися вирішальною, історичною. Ми в Україні покладаємо на вас великі надії й готові до найактивнішої співпраці.

Церковне життя в Україні лякає сторонню людину своєю заплутаністю. Справді, крім канонічно визнаної УПЦ МП, в нас діють парафії Румунської Православної Церкви, не визнані канонічно, але численні парафії УПЦ КП та УАПЦ, а також низка маргінальних церковних груп: «соборноправна» УАПЦ «патріярха» Мойсея Кулика, «апостольська» Церква, створена спочилим Михаїлом Дуткевичем із кількох блукаючих архиєреїв, «істинно-православна» Церква з промосковською ідеологією. Є навіть харизматична секта, яка назвала себе «реформованою» Православною Церквою. До цих маргінальних груп намагалися відтиснути нашу єпархію, щоб приховати репрезентований нею канонічний шлях виходу з церковної кризи.

Спокусливо, але цілком несправедливо було б пов'язувати цю строкату картину лише з амбіціями єпископату. Немає що говорити, осіб із нереалізованими лідерськими амбіціями не бракує. Але кожному нормальному архиєреєві в будь-якому відношенні ліпше належати до численної, авторитетної, визнаної канонічно й правно Церкви, ніж до сумнівної конфесійної групи. Очевидно, справа тут складніша. Оскільки ж йдеться про Церкву, годилося б припустити, що її містичний Глава не попустив би їй проходити такі небезпечні випробування без спасительної мети.

В цій аудиторії зайве говорити, що в основі теперішньої кризи лежать давні грубі порушення канонічного права: незаконне переведення Київської митрополії в чужу юрисдикцію 1686 р., створення після фактичної ліквідації християнських Церков в СРСР під час великого терору 30-х рр. РПЦ Йосифом Сталіним 1942 р. Не вилікувана своєчасно недуга провокує все нові й нові хвороби. Церква після падіння комуні не пережила оздоровчого покаяння й спробувала перейти в демократичне суспільство з усіма набутими в тоталітарному світі вадами. І, як наслідок, сама стала фактичним співучасником руйнівних процесів, які зупинили Україну на шляху до реальної демократії.

УАПЦ, відродження котрої почалося 1989 р., мала шанс стати духовною альтернативою тоталітарних інститутів. Але від самого початку здійснюються спроби нейтралізувати небезпечні для посткомуністичної бюрократії тенденції в її розвитку. Стрімке зростання УАПЦ в Галичині

привело в неї сотні священників РПЦ, чужих розуміння ідентичности УАПЦ, вихованих прагматично. Вони зуміли опанувати патріотичну демагогію, перейшли на українську мову богослужіння, але так і не зуміли стати «новими бурдюками» для київської традиції. Влада постійно намагалася знайти в УАПЦ або впровадити до неї конформістів, які б розірвали стосунки з материнською церквою в діаспорі й перетворили УАПЦ на підконтрольний державі інститут. Не вдалося цього зробити на соборі 1990 р. – і 1992 р. здійснюється спроба замінити УАПЦ на УПЦ КП. Завдяки Патріархові Мстиславу рештки УАПЦ зуміли вижити й заново організуватися наприкінці 1992 р. І ось уже 1995 р. нав'язується ідея «об'єднаної» УАПЦ КП. А потім, коли вже ухвалою Архиєрейського собору 4 жовтня 1999 р. та заповітом Патріарха Димитрія з 1 грудня 1999 р. вирішується повернутися під юрисдикцію митрополита Константина, скориставшись упокоєнням Патріарха Димитрія влада майже силою змушує обрати одіозну постать із Тернополя - спершу місцеблюстителем, а потім і предстоятелем УАПЦ. УАПЦ деградує, децентралізується й набуває скандальної слави. Протягом останніх років ідеологія УАПЦ виробляється людьми, чужими Київській традиції. На Архиєрейських соборах постійно присутній священник УПЦ МП Петро Зуєв, який і готує програмові документи для УАПЦ. Коли переглянути веб-ресурси, над якими інтенсивно працює такий собі Заплетнюк, то переконуєшся, що головною метою цієї релігійної організації є протистояння нашій Харківсько-Полтавській єпархії та дискредитація єпископів колишньої УАПЦ, в тому числі й тих, які ще перебувають у підпорядкуванні Мефодія.

УПЦ КП була створена президентом Леонідом Кравчуком з метою відтворити в структурі української держави советську модель лояльної до політичних еліт і позбавленої самостійної сили конфесійної структури. За часів президента Віктора Ющенка амбіції УПЦ КП зросли й вилилися в спроби перемовин із УАПЦ та навіть УПЦ МП з метою їхнього приєднання до «патріотичної» КП. Навіть у східноукраїнських областях державні адміністрації відверто протегували КП. Поширюються статистичні відомості, за якими нібито більшість українських громадян підтримує КП. Пріоритетні стосунки з КП стають нормою в т. зв. національно-демократичних партіях та «Нашій Україні».

Але настає час шукати плоди. Боюся виглядати надміру категоричним, але все ж пропоную порівняти стан правих, патріотичних партій на 1992 р. і після їхнього духовного очолювання КП. Цей стан виявляється повною відсутністю правих фракцій у парламенті, різким падінням популярности, скороченням членства. Прихід до влади проросійських сил, неспроможність протистояти новій хвилі русифікації, глибоко кризовий стан суспільної моралі – хіба ж державна церква не несе за це відповідальности?

Нині УПЦ МП знов цілком повернула собі становище панівної конфесії. В більшості областей України вона, щоправда, і раніше його не втрачала (хай би навіть київські високопосадовці ходили до інших храмів). З викличним самовдоволенням МП прагне продемонструвати свою силу, впливовість, багатство. Її захоплює тісний зв'язок із найбагатшою і найбільш кримінальною з суспільних сил – партією регіонів. Вона відкинула сором'язливе приховування належності до РПЦ, на кожному кроці гордо згадує московського патріарха як свого предстоятеля. Українська за походженням верства священства радісно підтримує ревізію історії, паплюження УПА й націоналістичного визвольного руху. Нещодавно архієпископ Йоанафан Єлецьких навіть виступив із публічним закликом українців до покаяння в геноциді єврейського народу за часів Хмельниччини. У той же час голодомор 1932-1933 рр. і більшовицький повоєнний терор на Західній Україні сором'язливо замовчується.

Приїзд патріарха Кирила влітку 2010 р. (як і наступні) відрізнявся від попереднього більш відвертою політичною спрямованістю. Московський патріарх бере на себе роль рушія інтеграційних процесів, що мали б завершитися відновленням Російської імперії – «русского міра». Коли переглянути церковні веб-сайти, полиці церковних крамниць РПЦ, то складеться враження, що монархічні мотиви превалюють у служінні Церкви, а Миколай I та його московська шанувальниця Мотрона – найпопулярніші святі. Парадоксально, але РПЦ виявилася не готовою дистанціюватися від відродження культу Сталіна, здійснюваного на постсоветському просторі.

Найстрашніше, що з парафій УПЦ МП транлюється в суспільне довкілля потужна хвиля ненависті. Її легко помітити вже в храмі, коли відвідувача прошивають гострі погляди неодмінних бабушок. Ця хвиля здійснюється в проповідях, у церковній публіцистиці. Її об'єкти бувають різні – масони, націоналісти, розкольники, католики. І годі навіть уявити собі публічний жест християнської любові до опонента – не цькування, не протистояння, а власне любові...

Думаю, саме брак християнської любові відштовхує від цієї Церкви молодь, інтелігенцію. Попри зовні імпазантну видимість УПЦ МП, яка має переважну більшість парафій майже в усіх областях України, громади цієї Церкви малочисленні, зокрема, в селах. Недільна служба в селі – це 10-15 бабусь. Єдине джерело надходження коштів на будову – адміністративний ресурс, тобто сприяння влади, яка по-своєму стимулює бізнесменів на допомогу громадам. Парафіяльне життя реально існує лише в окремих церквах. Майже повсюди зберігається кланова замкненість духовенства. Надзвичайно небезпечною проблемою є заангажованість духовенства в політиці й бізнесі, в тому числі кримінальному. При цьому зберігається споживацький підхід до священничого покликання. Надія покладається на державу, яка має забезпечити релігійне навчання, відбудовувати церкви, долати конкурентів МП на релігійному полі. Оскільки ж УПЦ МП реально

репрезентує Православ'я в очах переважної більшості українців, ці вади позначаються на суспільному баченні Церкви, на ставленні до неї, на характері й якості покликань.

Місце нашої скромної Харківсько-Полтавської єпархії в церковному житті визначається зареєстрованими 2006 р. статутом єпархії та її консисторії, а також основоположним для нас документом – Актом об'єднання Харківсько-Полтавської єпархії з УАПЦ, підписаним митрополитом Феофілом Булдовським і єпископом Мстиславом Скрипником 27 липня 1942 р. Майже всі громади нашої єпархії зберегли вірність ухвалям 1999-2000 рр., за якими мав початися процес повернення УАПЦ в Україні під юрисдикцію митрополита УАПЦ в діаспорі. Канонічний шлях виходу з церковної кризи один – повернення всіх українських громад під омофор Вселенського Патріарха з наступним формуванням єдиних помісних структур і клопотанням про патріарший томос із даруванням автокефалії.

Майбутнє Православної Церкви в світі багато в чому залежить від нас. Нині стара й вразлива Константинопольська Патріархія мусить протистояти змаганням за лідерство. Так уже було 1948 р., коли Сталін заходився був перетворювати Москву на православний Ватикан. Але навіть незаконне позбавлення Православної Церкви Польщі автокефалії, а Латвійської й Естонської Церков – автономії, навіть використання адміністративного тиску на церкви в країнах Східного блоку виявилось недостатнім для руйнування диптиха, в якому першими йшли стародавні східні патріарха. Наш час, попри зростання небезпек для Церкви в Туреччині, відкриває широку перспективу для Вселенського Патріарха як позбавленого політичних узалежнень духовного авторитету для всіх православних світу. Руйнування єдності пастви Константинопольського Патріарха, творення нових самопроголошених структур, відрив від Константинополя його заокеанських єпархій врешті-решт загрожує узалежненням від політичних амбіцій «третього Риму». Канадська Церква 1990 р., УПЦ в США й УАПЦ в діаспорі 1995 р. зробили свій вибір. Ми сподіваємося, що їхня допомога сприятиме й нашому включенню в цей процес.

PS. Редакція УР не зі всіма думками, висновками і прогнозами владики Ігоря Ісиченка погоджується, але вона виявила бажання ознайомити релігієзнавчий загаль із тим, на яку роль в Українському Православ'ї нині претендує Харківсько-Полтавська Єпархія УАПЦ.